

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської
філології і перекладу
Національного авіаційного
університету*

І. Купцова

*студентка 5-го курсу
Національного авіаційного
університету*

КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ РОАЛЬДА ДАЛА)

У мовній картині світу віддзеркалений емоційний світ людини, що проявляється у розмаїтті арсеналів мовних засобів, покликаних позначати й виражати емоції. У процесі мовного опосередкування емоційність (емоції) як психічне явище трансформується в емотивність (емотиви), що є мовним явищем, за допомогою одиниць усіх рівнів мови – фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного тощо. На синтаксичному рівні емотивну функцію мови реалізують окличні речення, при цьому окличність – засіб вираження емотивності у тексті [1, с. 3].

Комунікативною метою окличних висловлень є вербальне вираження потреби мовця в екстеріоризації свого емоційного стану та апеляції до емоційної реакції слухача. Тотожність поглядів лінгвістів на комунікативне спрямування окличних висловлювань, що полягає у вираженні емоцій комунікантів, не підкріплюється одноставним підходом до розуміння їхнього статусу у системі інших типів речень комунікативної сфери. З одного боку, окличні висловлювання характеризуються як результат трансформації інших комунікативних типів висловлень, з іншого – вони виділяються в окремий тип висловлень зі специфічним синтаксичним оформленням [2, с. 4].

Сучасна англійська мова має багатий арсенал різних структурних типів власне окличних речень. У лінгвістичній літературі подано декілька класифікацій таких утворень. Наявність багатьох критеріїв, обраних для класифікації окличних речень, підкреслює складність і багатоаспектність їх вивчення.

Мета цієї статті – проаналізувати прагматичний та семантичний аспект окличних речень у художніх творах Роалда Дала «Charlie and the Chocolate Factory» та «Charlie and the Great Glass Elevator». Завдання статті: висвітлити семантичні та прагматичні особливості окличних речень у художньому тексті.

Теоретичною основою слугували праці таких науковців, як А. Антипова, Н. Беседіна, Г. Єгоров, Б. Ільш, Ч. Карпентер, Л. Кашурникова, Г. Навчук, П. Панічева, І. Пініч, Т. Тришкіна-Аудія, які вивчали природу окличних речень на текстовому матеріалі різних мов.

Поняття окличності, пов'язане з голосовим вираженням, не окреслювалося у проблему, яка потребувала б свого теоретичного вирішення, в епоху переважно усного функціонування мови. Одним із важливих осередків цієї комунікативно-системної проблематики є питання окличності, яке не знайшло до нашого часу остаточного вирішення у мовознавчій науці. Окличність відноситься передусім до галузі мовлення, тому у системному ракурсі мови вона у багатьох випадках розглядалась як відхилення від певної логічної моделі побудови речення. Немає однозначності також у визначенні граматичного статусу окличності: деякі сучасні дослідники наділяють її самостійною комунікативною функцією, інші – лише допоміжною. Відомо також, що існують певні труднощі у делімітації явищ окличності. Розв'язуючи ці проблеми, сучасні мовознавці розробляють критерії визначення інтонаційних характеристик окличності, крім того, основна увага приділяється граматичним ознакам окличності, які виражаються як в усному мовленні, так і при його передачі на письмі [3, с. 123].

Відображення емоційних оцінок дійсності суб'єктами (мовцями) проходить через психічний механізм їхнього відображення у семантиці слів, словосполучень і мовних структур, що використовуються для вербалізації. Це відображення кодується як семантичними компонентами, що формують емотивність слова, так і синтаксичними структурами, що формують емотивність висловлювання [2, с. 10].

Аналіз граматичних засобів створення окличних речень у дослідженнях вище згаданих авторів дозволив прийти до висновку, що прагнення того, хто говорить виразити свій емоційний стан та оцінку сутності, яка і викликала цей стан, диктує необхідність вибору певної моделі, що найбільш підходить у цій ситуації. Окличні речення будуються або на основі певних моделей експресивного синтаксису, або на основі модифікованих моделей нейтрального синтаксису [3, с. 13]. Це переважно структури з таким формульним записом: 1) What + Noun!, How + Adjective!, What/How + Noun + Verb! та деякі інші структури, що характеризуються порядком слів двох типів: What/How + Obj SV або What/How + ObjSV; 2) Noun (Pronoun)! Adjective + Noun (Pronoun)! та It is + Adjective + How/That + Adjective + Noun + Verb!; It is + Adjective + Noun!; Noun + Verb + What/How + (Noun + Verb) із порядком слів ObjSV. Крім того, такі речення мають структуру простих поширених і непоширених повних і неповних одно- та двоскладних речень з прямим порядком слів та окличним інтонаційним малюнком.

Мала проза Роальда Дала відзначається внутрішньою інтертекстуальністю, функціональною циклічністю, яка простежується у наявності наскрізних мотивів, персонажів, імен, що час від часу повторюються у різних за тематикою авторських текстах [4, с. 74]. Роальд Дал як дитячий письменник і автор творів для дорослих читачів був рівновеликим. У «дорослих» творах переважає інформаційно-стилістична функція в її багатоманітних різновидах, а у дитячих – емоційно-стилістична функція [4, с. 74].

Літературна казка Роальда Дала має чітку, дуже просту побудову, розгалужений синтаксичний паралелізм, характеризується простотою, фонетичною, структурною й семантичною прозорістю власних назв. Промовистість імен, їх нестандартне обігрування, фантазійність й оригінальність, прозорість і зрозумілість притаманна всій поетонімосфері письменника.

У досліджуваному матеріалі простежуємо використання персонажами творів усіх зазначених раніше структурних типів окличних речень. Наприклад: *“Oh, what a man he is, this Mr Willy Wonka!” cried Grandpa Joe*; *“Oh, how exciting it would be to find one!” cried Grandpa Joe*; *“Squirrels!” shouted Veruca Salt*; *– “Sugar power!” said Mr Wonka*; *“It is a little man!” cried Charlie*; *“It is a fantastic place!” cried Mr Wonka* [7].

Смислове навантаження окличних речень, на відміну від його змісту, формується на когнітивному етапі мовленнєвого творення. Комунікативно-семантичною функцією окличності є вираження суб’єктивності мовця відносно дійсної ситуації (референта), відображеної в мовленнєвому акті, що включає широке поняття адресата повідомлення, яким може бути оточуючий світ, множинний адресат, конкретний співрозмовник, сам мовець [5, с. 50]. Семантичний аспект передбачає вивчення висловлювання як об’єкту двоякої природи, який являє собою єдність смислового та емоційного змісту. У людині все залежить від емоцій, що складають мотиваційну основу її діяльності, і отже, не можуть не відображатися у мові. Індивід, вступаючи у різні стосунки з людьми, об’єктами і явищами навколишньої дійсності, може відчувати різні емоції [6, с. 52]. В аспекті семантики домінантною функцією всіх типів окличних висловлень є вираження емоційних реакцій мовця на факти чи події об’єктивної реальності.

У процесі дослідження окличних речень встановлено, що для точного визначення їх семантики необхідно враховувати денотативне й конотативне значення, визначати суб’єктивну модальність, виражену у реченні, враховувати пресупозиції. Окличні речення при обмеженості синтаксичного вираження володіють практично необмеженим прагматичним потенціалом і передають широкий спектр емоційних станів. Емоційно-експресивні значення нашаровуються на основну інформацію, закладену у розповідних, питальних, спонукальних і бажальних реченнях, і знаходять реалізацію в окличних реченнях засобами експліцитного вираження.

Окличні речення мають складну семантичну структуру. Їх синтаксично-предикативне навантаження, як правило, досить велике, адже вони «перевантажуються» додатковими ознаками заперечення, суб’єктивної модальності, а емоційність часто виражається не одним, а кількома показниками. Ці нюанси з їх багатьма варіаціями є потенційно присутніми у майже всіх окличних висловленнях: тон і контекст, надаючи реченню спеціальне забарвлення, реалізують те чи інше афективне значення. З іншого боку, засновані на вихідних характеристиках крику, окличні висловлювання мають спеціальне голосове вираження та певний інтонаційний малюнок.

Твори Роальда Дала характеризуються високою частотністю вживання окличних речень. У даному творі окличність є синтезом емотивності та інтенсивності у вираженні суб’єктивної оцінки. Це емотивний знак симпатії *“All in good time, my dear boy!” said Mr Wonka, smiling at Augustus*, антипатії, зневаги *“What did I tell you!” said Grandma Josephine*, співчуття *“But a growing boy! He can’t go on like this! He’s beginning to look like a skeleton!”*, заперечення *“Nonsense!” shouted the rince*, захвату *“Clever! He’s a magician with chocolate!” cried the old man*, докору *“What on earth’s going on!” cried Grandma Josephine*, подиву *“But the factory is working!” the people shouted*.

Окличні речення часто стають художньою формою для загострення уваги, збудження глибоких почуттів, для емоційної оцінки зображуваного тощо. Тож, неабияке стилістичне навантаження таких структур сприяє використанню їх як стилістичного засобу, підпорядкованого комунікативній меті – якомога краще розкрити особистості героїв, створити їхні цілісні образи.

Герої досліджуваних творів, спілкуючись між собою, надзвичайно часто використовують окличні речення, адже за допомогою таких структур можна досягти експресивної, директивної й асертивної ілюктивних цілей. Найбільше окличних речень в оригінальних творах виявлено у мовленні Містера Віллі Вонки (52% від загальної кількості), а найменше – у казкових персонажів Умпів-Лумпів (2% від загальної кількості). Така ситуація може бути спричинена змістом творів, адже активний та швидкий, сповнений енергії, винахідник Вонка є головним дійовим персонажем у казці про Чарлі, а от вигадані Роальдом Далом створіння Умпи-Лумпи фігурують як неговірки істоти.

Використовуючи окличні речення переважно у мовленні героїв, сам автор-оповідач теж нерідко апелює до таких структур: *It was the largest and most famous in the whole world!; And oh, how bitter cold it was!*

Окличні речення є безпосередньою формою мовної реакції на ситуацію або на її фрагменти безпосередньо у момент сприйняття (регресивна орієнтованість) або відносяться до минулого (ретроспективна орієнтованість), а також на комунікативну поведінку співрозмовника і самого мовця. Окличні речення є спеціалізованим мовним засобом для вираження емоцій не у вигляді повідомлення про пережиті почуття, а як їх безпосередній прояв. Ці утворення як особливий комунікативний тип містять намір мовця виразити свій психологічний стан, дати емоційну оцінку фактам тощо, у чому виявляється їхній прагматичний потенціал.

Різні прагнення мовця – виразити певний емоційний стан та сповістити про обіцянку, виразити ініціативу або погрозу – відбиваються у схемі пропозиційної установки окличних висловлювань. Перифрастичні засоби, що можуть бути використані дослідником у цьому разі, спираються на формули психологічного стану, де мовець виражає певну емоцію з приводу запланованих подій, напр.:

“That’s because you don’t come here often enough.” “That’s only because you don’t ask me.” She was teasing now, and happy, as she plunked herself down on the couch. “If that’s all that keeps you away, I will ask! And often!” he smiled and tried not to glance at the mountain of mail.

Дружня атмосфера спілкування та зичливість мовця, що підтверджується супровідними даними про стан його міміки – *smiled*, перетворюють обіцянку (*If that’s all that keeps you away, I will ask!*) у вираження емоційного стану, стійкішого за емоції – почуттів. Особливої виразності набуває експресивний іллокутивний акт не лише завдяки специфічній інтонаційній організації висловлення, а також у такий спосіб адресат пропонує слухачеві досягти певного стану речей у вигляді запрошення, що є наслідком його гарного настрою.

Спостереження над особливостями функціонування окличних речень у творах Роальда Дала засвідчило, що такі утворення вживаються з метою передати згоду, захоплення, заперечення, доказ правоти, переляк, радість, наказ, обурення, прохання, вітання, вказівку, звертання, пояснення, бажання, попередження тощо. Менш активно застосовуються окличні речення для передачі задоволення, цікавості, невпевненості, розгубленості. Продуктивність таких структур залежить насамперед від задуму письменника, змісту його творів, які акцентують увагу дітей на базових емоціях. Індивідуальність творчої манери Роальда Дала повною мірою виявляється через творчі можливості загальномовної системи, яка, породжуючи художньо-естетичний зміст усього твору, позначена впливом унікальної, неповторної особистості письменника.

Для репрезентації спілкування автор добирає лексико-граматичні засоби із чітким та точним смисловим навантаженням. Окличні речення, що містять недиференційовану реакцію, в яких із самого змісту не впливає знак і характер емоції, виявляють більший ступінь залежності від контексту і ситуації і відіграють провідну роль у встановленні прагматичного значення. Особлива роль у цьому відводиться словам, що вводять пряму мову, авторському опису безпосередньої ситуації спілкування та емоційного стану мовця, авторським ремаркам, авторському контексту, який вказує на характер комунікативної ситуації. Для окличних речень характерним є введення їх за допомогою дієслів (або й дієслів з інтенсифікаторами), які експлікують характер почуттів та емоцій.

Аналіз теоретичної літератури та зібраний ілюстративний матеріал показав, що окличні речення широко використовуються у художніх текстах та мають великий спектр прагматичного потенціалу. У художньому тексті окличні речення покликані передати всі відтінки психоемоційної діяльності комунікантів: емоційно-імпульсивну реакцію мовців, їхні внутрішні емоційні стани в усіх їх проявах, оцінку та відношення тих, хто говорить до фактів оточуючої дійсності, вплив на емоційну сферу адресата тощо. Будь-яке висловлювання зумовлене певними комунікативними інтенціями мовця вплинути певним чином на співрозмовника і має, таким чином, настанову, в якій варіюються сила та інтенсивність, кількість і якість впливових засобів мови. Саме тому детальне дослідження семантики та прагматики окличних речень є вкрай необхідним.

Література:

1. Навчук Г.В. Функціональні особливості окличних речень та засоби їх вираження у сучасній українській мові / Г.В. Навчук // Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки. – Херсон : Айлант, 2002. – Вип. XIV. – С. 270–273.
2. Пініч І.П. Окличні висловлення в сучасному англійському діалогічному дискурсі: семантика та функціонування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / І.П. Пініч. – Київ, 2009. – 23 с.
3. Адамчук Т.В. Тематизация эмоций в тексте (на материале современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Т. В. Адамчук. – Пятигорск, 1996. – 189 с.
4. Клічук О.Д. Повість-казка Р. Дала “Charlie and the Great Glass Elevator”: онімичний компонент / О.Д. Клічук // Записки з ономастики. – Одеса : Астропринт, 2003. – Вип.7. – С. 73–91.
5. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. / О.Г. Почепцов. – Киев : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1986. – 115 с.
6. Тришкіна Т.В. З історії вираження окличності у французькій мові / Т.В. Тришкіна // Вісник Київського національного університету. Іноземна філологія. – К. : КНУ, 2011. – № 30. – С. 50-53.
7. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory / Roald Dalh. – London : Puffin Books, 1995. – 190 p.
8. Dahl R. Charlie and the Great Glass Elevator / Roald Dalh. – London : Puffin Books, 2003. – 256 p.

Анотація

Т. КРИЛОВА, І. КУПЦОВА. КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ РОАЛЬДА ДАЛА)

У статті досліджуються особливості функціонування окличних речень у художній літературі. Основна увага зосереджується на прагматичному аспекті окличних висловлень, які різняться своїм значенням у творах Роальда Дала. Продуктивність таких структур залежить насамперед від задуму письменника, змісту його творів, які акцентують увагу дітей на базових емоціях. Індивідуальність творчої манери Роальда Дала повною мірою виявляється через творчі можливості загальномовної системи, яка, породжуючи художньо-естетичний зміст усього твору, позначена впливом унікальної, неповторної особистості письменника.

Ключові слова: художній текст, окличне речення, прагматичний аспект.

Аннотация

Т. КРЫЛОВА, И. КУПЦОВА. КОММУНИКАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РОАЛЬДА ДАЛА)

В статье исследуются особенности функционирования восклицательных предложений в художественной литературе. Основное внимание сосредоточено на прагматическом аспекте восклицательных высказываний, которые отличаются своим значением в произведениях Роальда Дала. Производительность таких структур зависит в первую очередь от замысла писателя, содержания его произведений, акцентирующих внимание детей на базовых эмоциях. Индивидуальность творческой манеры Роальда Дала в полной мере проявляется через творческие возможности общеязыковой системы, которая, порождая художественно-эстетическое содержание всего произведения, отмечена влиянием уникальной, неповторимой личности писателя.

Ключевые слова: художественный текст, восклицательные предложения, прагматический аспект.

Summary

T. KRYLOVA, I. KUPTSOVA. COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF EXCLAMATORY SENTENCES IN ROALD DAL'S WORKS

The article deals with the peculiarities of the exclamatory sentences in fiction texts. Special attention is paid to the pragmatic aspect of exclamatory expressions in the Roald Dahl's works. The productivity of such structures depends primarily on the writer's aim, the content of his works, which emphasize children's basic emotions. The individuality of the Roald Dahl's creative manner is fully manifested through the creative possibilities of the universal language system, which, creating the artistic and aesthetic content of the entire work, is marked by the influence of the unique personality of the writer.

Key words: fiction literature, exclamatory sentence, pragmatic aspect.